

ДЕРЖАВНІ І ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: МАС-МЕДІЙНИЙ ДИСКУРС 2014–2022 рр.

П. Я. Дворянин

Львівський національний університет імені Івана Франка

paraskadvoryanyn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7858-3563>

Ключові слова: російсько-українська війна, медійний дискурс, культурна спадщина, російська окупація.

У статті проаналізовано представленість в українському мас-медійному дискурсі проблематики завдань і ролі державних органів та громадських організацій в сфері збереження культурної спадщини від початку російсько-української війни у 2014 р. до повномасштабної агресії Російської Федерації проти України у лютому 2022 р. Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, авторської об'єктивності, системності, а також загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний, критики джерел) методах. Наукова новизна: уперше проаналізовано висвітлення українськими ЗМІ державних та громадських ініціатив у роки російсько-української війни (до початку повномасштабного вторгнення). У результаті дослідження встановлено, що в досліджуваний період в українському медійному полі домінували питання громадських ініціатив і візій у сфері збереження та розвитку культури в умовах війни. Державні ініціативи у сфері збереження культурної спадщини були недостатньо масштабними, й часто не мали належного інформаційного супроводу. Лише проект «Велика реставрація», започаткований у 2021 р. привернув увагу ЗМІ. Натомість громадські візії щодо стану української культури в умовах російсько-української війни значно частіше абсорбувалися вітчизняним медійним дискурсом. Відтак програмними стали міркування про необхідність сконцентруватися на проектах, які стосуються конкретних міст, об'єктів, артефактів, а також про співвідповідальність влади і громадськості за долю культури. При цьому неодноразово висловлювалися думки, що влада робить недостатньо для збереження, відродження і розвитку української культури.

STATE AND PUBLIC INITIATIVES IN THE FIELD OF PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: MASS MEDIA DISCOURSE 2014–2022

P. Ya. Dvorianyn

Ivan Franko National University of Lviv

Key words: Russian-Ukrainian war, media discourse, cultural heritage, Russian occupation.

The article analyzes the representation in the Ukrainian mass media discourse of the issues of the tasks and role of state bodies and public organizations in the field of preservation of cultural heritage from the beginning of the Russian-Ukrainian war in 2014 to the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine in February 2022. The research methodology is based on the principles of historicism, scientificity, authorial objectivity, systematicity, as well as general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special historical (historical-genetic, historical-comparative, historical-systemic, source criticism) methods. Scientific novelty: for the first time, the coverage

of state and public initiatives by the Ukrainian media during the years of the Russian-Ukrainian war (before the start of the full-scale invasion) is analyzed. The study found that during the period under study, the Ukrainian media field was dominated by issues of public initiatives and visions in the field of preserving and developing culture in wartime. State initiatives in the field of preserving cultural heritage were not large enough and often did not have proper information support. Only the «Great Restoration» project, launched in 2021, attracted the attention of the media. Instead, public visions regarding the state of Ukrainian culture in the context of the Russian-Ukrainian war were much more often absorbed by the domestic media discourse. Therefore, considerations about the need to focus on projects that relate to specific cities, objects, artifacts, as well as the joint responsibility of the authorities and the public for the fate of culture became programmatic. At the same time, opinions were repeatedly expressed that the authorities were not doing enough to preserve, revive and develop Ukrainian culture.

Постановка проблеми. Упродовж 2014–2022 рр. в українських-мас медіа широко обговорювалася проблема загроз перед культурною спадщиною України на тимчасово-окупованих територіях України. Широко обговорювалися питання збереження історичних пам'яток в Криму, зокрема Бахчисарайського палацового комплексу, Херсонського заповідника, які опинилися перед загрозою руйнації з огляду на нелегітимні дії і помилкові рішення російських окупаційних властей. Водночас у мас-медіа посилилася увага до проблем культурної спадщини на підконтрольних українському уряду територіях. У цей час з'явилися державні (урядові) і громадські ініціативи щодо збереження культурної спадщини, які висвітлювалися українськими ЗМІ. Медійний дискурс збагатився новими топосами, які виявляли суспільного розуміння культури як інструментом захисту національної свідомості, ідентичності в умовах екзистенційної загрози з боку Росії. На сьогодні потрібна наукова рефлексія зазначених візій та ідей з огляду на їх вплив на громадську думку. Відзначимо, що дослідження дискурсивних практик українських ЗМІ щодо культурних ініціатив допомагає простежити трансформацію суспільних цінностей, інформаційних стратегій та способів формування громадської думки в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Репрезентованість різних аспектів російсько-української війни в українському медійному дискурсі висвітлено у працях М. Галіва, М. Гранда, В. Ільницького, О. Карпенко, О. Куцької та інших дослідників¹. Воєнні злочини Росії проти укра-

їнської культурної спадщини окреслила і характеризувала Н. Барановська². В. Малімон визначив пріоритетні завдання збереження історико-культурної спадщини України в умовах війни³. Стан нерухомою культурної спадщини України в умовах війни проаналізували О. Реснт, Г. Денисенко та О. Денисенко⁴. Загрози для музейної спадщини в

номасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 72 (1). С. 52–60; Галів М., Ільницький В. Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023) вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2023. Вип. 13/55. С. 47–73; Галів М., Ільницький В., Карпенко О. Проблематика геноциду Росії щодо українців в українських засобах масової інформації (2022–2024). *Новітня доба*. 2024. Вип. 12. С. 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96 ; Галів М., Карпенко О. Викрадення українських дітей російськими окупантами (2022–2024): за матеріалами вітчизняних мас-медіа. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2024. Спецвипуск. С. 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5; Галів М., Свійонтик О. Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*. 2023. № 3 (211). С. 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194; Ільницький В., Куцька О. Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2023. Вип. 13/55. С. 162–177.

² Барановська Н. Воєнні злочини Росії проти української культурної спадщини. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток: Тези міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 вересня 2022 року / упор. Ю. Курдина*. Львів, 2022. С. 48–51.

³ Малімон В. Пріоритетні завдання збереження історико-культурної спадщини України в умовах війни. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток: Тези міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 вересня 2022 року / упор. Ю. Курдина*. Львів, 2022. С. 30–33.

⁴ Реснт О., Денисенко Г. Культурна спадщина України в умовах російсько-української війни: виклики та наслідки збройної агресії. *Український історичний журнал*. 2024. № 6. С. 44–65. DOI: 10.15407/uhj2024.06.044 ; Денисенко Г.,

¹ Галів М., Бурдяк Р. Путін і Гітлер: порівняльні конструкції в українському медійному дискурсі (2014–2025). *Вісь Європи – Axis Europa*. 2025. Вип. 6, С. 108–130. DOI: 10.69550/3041-1467.6.326256; Галів М., Гранд М., Бойчин Р. Початок пов-

умовах війни висвітлила В. Солошенко⁵. Моніторинг стану культурної спадщини в окупованому Криму здійснив Д. Яшний⁶. Усі зазначені вчені у своїх студіях оперувала у медійним матеріалом, передусім повідомленнями інформаційних інтернет-ресурсів. Однак, на сьогодні немає дослідження про висвітлення українськими ЗМІ впродовж 2014–2022 рр. державних і громадських ініціатив щодо збереження культурної спадщини України.

Мета статті – проаналізувати представленість проблематики завдань і ролі державних органів та громадських організацій в сфері збереження культурної спадщини в українському мас-медійному дискурсі від початку російсько-української війни у 2014 р. до повномасштабної агресії Російської Федерації проти України у лютому 2022 р.

Виклад основного матеріалу. У роки російсько-української війни чимало вітчизняних ЗМІ підкреслювали роль української культури у протистоянні російській окупації. Для прикладу, проректор Національного університету «Острозька академія» Петро Кралюк на сторінках інтернет-видання «Радіо Свобода» у вересні 2018 р. доводив, що національно-державна ідентичність визначається культурними чинниками. Саме у цьому й полягає важливість культурної політики. Це розуміє російське керівництво, який ефективно використовує культуру як засіб імперіалістичної політики, насаджуючи «руський мир» і російське православ'я, поширюючи російську поп-культуру у країнах Заходу, де підтримую численні російські і російськомовні діаспори. Об'єктом російського культурного імперіалізму, за твердженням автора, стала Україна, увівши до її владних органів своїх агентів впливу, зробивши російську мову домінуючою в ЗМІ, а російську книгу – на полицях книгарень, підтримуючи так звану Українську православну церкву. Тож Росія робить усе для маргіналізації української культури, її приниження і висміювання через належні олігархам ЗМІ. Відтак політика російського культурного імперіалізму призвела до збільшення кількості людей

Денисенко О. Культурна спадщина в умовах війни: українські реалії (2014–2022 рр.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. статей*. Київ, 2023. Вип. 27. С. 251–270.

⁵ Солошенко В. Якої шкоди завдає агресія РФ проти України вітчизняній культурній спадщині та музеям, зокрема? *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками: у двох книгах*. Кн. 1. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2022. С. 173–176.

⁶ Яшний Д. Моніторинг стану культурної спадщини в Криму за відкритими даними (2014–2020). *Пам'яткознавчі студії: проблеми, практики, перспективи розвитку. Збірник наукових праць*. 2020. Вип. 1. С. 67–73.

«російської культури», причому не лише у східних і південних, але й західних регіонах України. На переконання П. Кралюка, російський культурний імперіалізм став одним із головних факторів окупації Криму російськими військами, створення сепаратистських псевдореспублік на Донбасі. Автор, схвально поставившись до заборони в Україні російських мас-медіа, соцмереж, кіно і серіалів, книг, виступів деяких російських співаків, все переконливо стверджував, що російському культурному імперіалізмові слід протиставити свій культурний продукт. Однак підтримкою саме української культури держава майже не займається, тож з 2014 р. мало що змінилося у цій справі. Водночас П. Кралюк зробив певний закид не лише можновладцям, але й державним культурним інституціям, які фінансуються за кошти платників податків, але недостатньо, на думку автора, роблять для формування і поширення української культури. За цих умов він поклав сподівання на українських волонтерів і добровольців, які зможуть запропонувати якісний український культурний продукт⁷. У такому зауваженні простежують традиційні не лише для пересічних громадян, але й інтелектуалів оцінки щодо ролі держави і громадськості у збереженні культурної спадщини: вважалося, що там, де недопрацюють державні органи, на допомогу завжди прийде громадськість.

Ідея взаємодії влади і громадськості у справі збереження культурної спадщини доволі часто транслювалася в українських ЗМІ. Так, журналістка Дарія Бадьор у статті в інтернет-виданні «Лівий берег» (вересень 2014 р.) опублікувала міркування чиновниці Ірини Магдиш, яка працювала в Управлінні з питань культури Львівської міської ради. Вона висловила декілька важливих тез щодо поступу у сфері культури: по-перше, слід перестати прагнути «побудувати цілу Україну», а сконцентруватися на проектах, які стосуються конкретних міст, об'єктів, артефактів (критична маса реалізованих проектів зрештою змінять усю країну); по-друге, слід впроваджувати співвідповідальність влади і громадськості за долю культури. Громадські активісти можуть переходити до праці в органах влади, але й не будучи чиновниками вони можуть зробити багато для збереження культурної спадщини, а не чекати, що усі завдання виконає влада. Водночас І. Магдиш розкритикувала Міністерство культури України, яке сповнене чиновників серед-

⁷ Кралюк П. Українська культура і російська окупація. Знову надія на добровольців. *Радіо Свобода*. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29504233.html>

ньої ланки, що визначають реалізацію процесів. Підкреслила недостатнє фінансування культури, існування корупційних схем. З іншого боку, висловила порцію критики на адресу Асамблеї діячів культури, що уторилася після Революції Гідності і намагається контролювати роботу Міністерства культури. На думку І. Магдиш, це «дуже неефективна організація»⁸.

Державні та громадські ініціативи у сфері збереження культурної спадщини в умовах російсько-української війни не завжди мали системний характер й часто не передбачали ліквідацію наслідків воєнного лихоліття. Водночас вони викликали значну увагу ЗМІ, які описували найбільш резонансні події, на зразок утворення музею радянської окупації в Києві.

Зокрема, інтернет-видання «Лівий берег» й «Українська правда» у липні 2015 р. розповіло про цю ініціативу створення музею радянської окупації, наголосивши, що музей спочатку міститиметься на території Національного комплексу «Експо-центр» (ВДНГ). При цьому, автори допису зауважили, що музей радянської окупації вже існує з 2003 р. і міститься на вул. Стельмаха⁹. Журналісти Олександр Савицький та Дмитро Губенко зауважили, що музей відкриється в рамках виконання закону про декомунізацію й збиратиме артефакти радянської доби: панно, мозаїки, вітражі, пам'ятники, які демонтують у Києві. Водночас підкреслили, що частина київської інтелігенції начебто виступає за належне збереження культурної спадщини радянського часу. При цьому назвали ініціаторів створення музею – депутатів Київської міської ради від партії «УДАР» Віталія Кличка. За твердженням журналістів, існує альтернативна ідея щодо розміщення майбутнього музею, яку висунули представники Міністерства культури України, пропонуючи з цією метою надати територію Національного музею народної архітектури та побуту України в Пирогові, неподалік Києва. У публікації О. Савицького та Д. Губенка наводилися й думки представників інтелігенції, які закликали владу зважено підійти до демонтажу пам'ятників і мистецьких об'єктів, щоб «разом з водою не виплес-

нути дитину» й не знищити витвори української школи монументального мистецтва. Журналісти також розвіяли припущення про можливе об'єднання громадського Музею радянської окупації, створеного ще 2003 р., із державним новоутвореним музеєм. При цьому поінформували про плани київської міської влади утворити ще два музеї: у с. Биківня неподалік Києва та колишній в'язниці НКВС в столиці¹⁰.

Певну увагу преси привернули результати слухань у Верховній Раді України на тему «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» (18 квітня 2018 р.). Головні тези слухань навела журналістка Дарія Бадьйор: 1) до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено 6 об'єктів культурної спадщини в Україні; 2) в Україні працює 567 музеїв, в яких зберігається 11,6 млн. об'єктів (але 51 % будівель музеїв перебувають в аварійному стані, а 711 тис. музейних об'єктів та артефактів потребують реставрації); 3) в Україні лише 231 реставратор має права реставрувати цінності в музеях (найбільше працює в Києві – 145, Львові – 117, Одесі – 20, Харкові – 17); 4) Кабінет Міністрів України у 2018 р. відмінив практику історико-міського обґрунтування; 5) в Україні працює близько 300 археологів; 6) у Києві створюють електронну базу пам'ятників культури, який налічується 3552, однак в Україні досі немає єдиного реєстру культурної спадщини; 7) весь облік у музеях та заповідниках здебільшого аналоговий і ведеться на папері, лише нещодавно з'явилася ініціатива щодо оцифрування даних; 8) потрібно 900 млн. грн. на добудову споруди архівних установ у Києві; 9) потрібно створити загальнодержавний кадастр археологічних пам'ятників. За результати слухань було розроблено концепцію державної політики щодо реформування охорони нерухомої спадщини, яка розрахована до 2025 р., яка передбачала внесення змін у профільне законодавство, певні організаційні та інституційні зміни, зокрема й щодо створення реєстру об'єктів культурної спадщини.

Розроблені під час слухань певні рекомендації український парламент так і не спромігся затвердити. У відповідь на це заступник голови правління Українського центру музейної справи Олексій Копитько виступив у ЗМІ із закликом до голови Верховної Ради України Андрія Парубія реалізувати це питання, навівши слова міністра культури, що «збереження культурної спадщини – це питання національної безпеки». Водночас

⁸ Бадьйор Д., Ирина Магдиш: «Наша вина в тому, що ми легковажили культурою». *Лівий берег*. 2014. URL: https://lb.ua/culture/2014/09/18/279545_irina_magdish_nasha_vinatomu_shcho_mi.html

⁹ У Києві з'явиться музей радянської окупації. *Лівий берег*. 2015. URL: https://lb.ua/culture/2015/07/02/309795_kieve_poyavitsya_muzey_sovetskoy.html; На ВДНГ може з'явитися Музей радянської окупації просто неба. *Українська правда*. 2015. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2015/07/02/196620/>

¹⁰ Савицький О., Губенко Д. Нове звалище радянської історії. *DW*. 2015. URL: <https://www.dw.com/uk/київ-проти-комунізму-або-нове-звалище-радянської-історії/a-18572421>

О. Копитько звернувся до прем'єр-міністра Володимира Гройсмана доручити Міністерству культури розробити актуальні соціальні нормативи забезпечення громадян України музеями. Саме такий інструмент дасть змогу боротися з непродуваною «оптимізацією» музейної мережі. Автор допису запропонував виділити у рамках Державного фонду регіонального розвитку окремих пріоритет: «культура спадщина», що повністю відповідає Державній стратегії регіонального розвитку. Таким чином держава могла б спів фінансувати проекти модернізації регіональних і локальних музеїв. Водночас закликав розв'язати проблему оплати праці в регіональних музеях, оскільки зарплата музейних працівників прив'язана до тарифної сітки, тож оклад наукових співробітників нижчий, ніж мінімальна заробітна плата. Подібне «фінансування», на думку О. Копитька, позбавляє можливості навіть вести мову про «приток молодих кадрів», «самовіддану працю», «модернізацію». Крім того, автор статті звернувся до Президента Володимира Зеленського, закликавши його побудувати Музей Майдану, завершити будівництво другої черги Меморіалу жертв Голодомору, утворити науково-технічний музей, який би відповідав загальнодержавному рівню¹¹.

В іншій статті О. Копитько різко розкритикував діяльність Міністерства культури України на чолі з Євгеном Нищуком за бездіяльність у сфері протидії розкрадання і вивезення за кордон унікальних археологічних артефактів. На думку автора, в Україні є лише приблизно 200 археологів, які мають право здійснювати розкопки, хоча з урахування масштабу країни і кількості пам'яток, повинно бути у десять разів більше. Причини О. Копитько бачив у монопольному становищі Інституту археології НАН України та відсутності достатнього фінансування археологічних досліджень. Проте в цій справі повинні брати участь музеї та заклади вищої освіти, передусім тому, що немає відповідної політики з боку Міністерства культури. Автор закинув цьому відомству неспроможність оформити проведення Року культурної спадщини, а українським парламентарям дорікнув обрання головою підкомітету з питань охорони пам'яток підприємця Сергія Таруту, який є власником великої колекції предметів археології. Зрештою, О. Копитько виступив з ідеєю: а) утворити Міністерство культури і комунікації (на основі приєднання до нього Міністерства інформаційної політики та Держкомтелерадіо; б) утворити

Міністерство культурної спадщини. Останнє має займатися, зокрема, питаннями повернення з-за кордону вивезених пам'яток археології¹².

Важливі думки висловив голова Федерації єврейських громад України Лірон Едері на сайті «Лівого берега» (червень 2020 р.), вказавши, що культурну спадщину України складають об'єкти культури інших меншин, зокрема євреїв. Він запропонував оновити Державний реєстр нерухомим пам'яток України, налагодити процес картографування культурно значущих пам'яток єврейського минулого. Виступив за надання державної підтримки у вигляді спеціальних субвенцій для місцевих бюджетів. За ці кошти, на думку автора, громади могли б реставрувати пам'ятки культурної спадщини, забезпечити належний догляд за ними. Крім того, слід проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу, щоб захопити населення України до відвідування історичних пам'яток, зокрема й пам'яток національних меншин¹³.

За підтримки Українського інституту національної пам'яті 11–18 серпня 2020 р. відбувся проект «Між прерії: музейна експедиція на Луганщину», спрямовану на дослідження колекцій експонатів про російсько-українську війну у тамтешніх музеях. Учасники експедиції відвідали музеї у Старобільську, Попасній, Станиці, Луганській. Одна з учасниць експедиції Ольга Гончар, директорка Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору» у Львові, опублікували статтю про результати відвідин музеїв на підконтрольній Україні території Луганської області. Розповідаючи про Луганський обласний краєзнавчий музей у Старобільську, створений у квітні 2015 р. на базі Старобільського краєзнавчого музею, авторка наголосила на його колекції артефактів російсько-української війни, яка становить понад 500 експонатів. Зауважила, що у майбутньому музейники планують додати до цих експонатів і зразки зброї та техніки, зокрема танк. Проте перед працівниками музею, які описували артефакти, й досі чомусь відкритим було питання про початок війни¹⁴.

Краєзнавчий музей у Станиці Луганській, за словами О. Гончар, у 2014 р. опинився в епіцентрі

¹¹ Копитько О. Як правильно обіцяти музеям. *Лівий берег*. 2019. URL: https://lb.ua/blog/aleksey_kopytko/425930_pravilno_obeshchat_muzeiam.html

¹² Копитько О. У нашій країні гинуть пам'ятки історії, архітектури і археології. *Лівий берег*. 18.04.2019. URL: https://lb.ua/blog/aleksey_kopytko/424942_strane_gibnut_pamyatniki.html

¹³ Едері Л. Захист культурно-історичної спадщини. *Лівий берег*. 2020. URL: https://lb.ua/blog/liron_ederi/459925_zahist_kulturnoistorichnoi.html

¹⁴ Гончар О. Говорити в музеї про війну, що триває. *Your Art*. 2020. <https://supportyourart.com/stories/jak-hovoryty-provijnu-v-muzei/>

бойових дій. Було зруйновано дах будівлі, пошкоджено двері та вікна. Співробітникам вдалося врятувати експонати, ризикуючи своїм життям. У 2015 р. музей вдалося відновити, зробити капітальний ремонт, перетворити його на осередок культурного життя прифронтової громади. працівники цього музею працювали над формуванням книги пам'яті загиблих, збирали тематичні видання про російсько-українську війну. Із формуванням колекції експонатів щодо війни у Станице-Луганського музею були труднощі: по-перше, кожен артефакт, який потрапляв до музею, повинен був пройти перевірку у саперів; по-друге, родичі загиблих не поспішали передавати речі військових, оскільки не були впевнені в майбутньому Станиці Луганської¹⁵. Опис Попаснянського районного краєзнавчого музею імені Семена Іофе, О. Гончар розпочала з констатації співпраці працівників установи із українськими військовими. Експозиція містить портрети загиблих, світлини обстрілів Попасної російськими окупантами. Співробітники музею задокументували руйнації в місті внаслідок російських обстрілів, збирали інформацію про загиблих, публікувалися в медіа, співпрацювали з фотокореспондентами¹⁶. На жаль, стаття О. Гончар не містила пропозицій щодо перспективи розбудови цих музеїв, їх підтримки з боку державної та місцевої влади, громадськості. Лише констатувала відсутність у експозиціях про війну згадок про життя звичайних людей, розповідей про людські історії тощо.

У жовтні 2021 р. з ініціативи фахівців Українського інституту національної пам'яті, юристів і громадських активістів в Києві було створено віртуальний музей російської агресії проти України. Журналісти ТСН у своєму сюжеті для телебачення поінформували про змістове наповнення музею, який містить матеріали про події окупації Криму, частини Донецької і Луганської областей України: фотографії, свідчення очевидців, документи, доповіді міжнародних організацій, витяги із судових справ, які показують воєнні злочини Росії та реальну картину подій війни. Наводилися слова міністра культури України Олександра Ткаченка, який розглядав музей як засіб боротьби проти російських фальсифікацій і фейків¹⁷.

Частина культурних проектів, реалізація яких висвітлювалася у ЗМІ, були спрямовані на благо-

дійні цілі. Вже 20 вересня 2014 р. «Лівий берег» повідомив про благодійні кінопокази у Будинку кіно м. Києва, зібрані кошти з яких підуть на підтримку військових госпіталів та на потреби переселенців з Донбасу¹⁸. Особливу роль громадськості у боротьбі за збереження культурної спадщини на окупованих територіях, зокрема в Криму, підкреслив А. Іванець. Він високо оцінив проведення громадськими організаціями круглого столу «Пам'ятки Криму – сучасний стан культурної спадщини України» у травні 2019 р. Вказав на роль громадськості, а саме Кримського інституту стратегічних досліджень, у формуванні реєстрів пам'яток і музейних фондів Криму, здійснення моніторингу міжнародних підходів і механізмів до захисту культурних цінностей на окупованих територіях¹⁹.

Одним із масштабних державних проектів стала «Велика реставрація» як один з напрямів президентської програми «Велике будівництво». Вона стартувала у 2021 р., причому міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко у березні 2021 р. на сайті «Української правди» розповів про мету, завдання і особливості проекту. Він, зокрема, зауважив, що вже ведуться відповідні роботи в Олеськівському замку на Львівщині та Національному художньому музеї у Києві. Він зауважив, що перевага у виборі об'єктів для реставрації надаватиметься тим пам'яткам, які перебувають в аварійному стані, мають національне значення, включені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та приваблюють туристів. Важливо, що міністр не лише висловив меседж по потребу зберегти культурні пам'ятки України, але й вів мову про необхідність державно-громадського партнерства²⁰.

Журналіст В'ячеслав Обух, намагаючись підвести підсумки реалізації проекту, зазначив, що на участь у конкурсі було подано близько 200 заявок, а спеціальна комісія відібрала приблизно 100 з них для трирічного фінансування, а 22 для першочергового фінансування у 2021 р.

¹⁸ У столичному Будинку кіно відбудуться благодійні кінопокази. *Лівий берег*. 2014. URL: https://lb.ua/culture/2014/09/20/279965_stolichnom_dome_kino_proydu.html

¹⁹ Іванець А. «Півострів скарбів» в руках окупантів: загрози і виклики українській культурній спадщині в Криму. *Голос Криму*. 2020. URL: https://culture.voicetrimea.com.ua/uk/pivostriv-skarbiv-v-rukakh-okupantiv-zahrozy-i-vykylyky-ukrainskij-kulturnij-spadshchyni-v-krymu/?utm_source=chatgpt.com

²⁰ Ткаченко О. Велика Реставрація в Україні: розставляємо крапки над «і». *Українська правда*. 2021. URL: <https://lifepravda.com.ua/columns/2021/03/24/244308/>

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Бережанський І. В Україні створили віртуальний музей російської агресії. *ТСН*. 2021. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-stvorili-virtualnyi-muzey-rosiyskoyi-agresiyi-1890934.html>

Йшлося, зокрема, про заповідники «Хортиця» та «Хотинська фортеця», Львівська національна галерея мистецтв імені Б. Возницького, храм Св. Йосифа у Підгірцях, Одеська обласна філармонія тощо. Пізніше перелік пріоритетних об'єктів було доповнено, оскільки громадам надали право подати заявку на реставрацію найбільш значимих з туристичного погляду об'єктів. Тож до переліку потрапили окремі споруди на території Києво-Печерської Лаври, Державний історико-культурний заповідник у Бережанах, Національний будинок органної і камерної музики, Ужгородський замок та ін. Відтак реставраційні роботи почалися на 57 об'єктах, При цьому журналіст вказав на проблемний стан нерухомих об'єктів культурної спадщини, оскільки близько 80 % з них потребували реставрації, а 30 % перебували в аварійному стані. Наголошував і на певних фінансових перспективах: бо ж одна гривня, вкладена в реконструкцію, обернеться доходом у розмірі кількох або й кільканадцяти гривень. Свою думку В. Обух підкріпив міркуваннями міністра культури О. Ткаченка, який запевняв, що інвестицію в культуру працюватимуть на державу роками. Загалом на реставраційні роботи у 2021 р. було виділено понад 700 млн. грн. На початку 2022 р. бюджетне фінансування збільшили до 3 млрд. грн.²¹ На жаль, у матеріалі журналіста не йшлося про плани реставрацій об'єктів культурної спадщини у прифронтових районах.

Більш критичною виявилася стаття Ксенії Білаш для порталу «Лівий берег». Передусім журналістка наголосила на тому, що під дію проекту могли потрапити лише культурні об'єкти, котрі знаходяться у віданні Міністерства культури та інформаційної політики України. Так ж пам'ятки як Мистецький арсенал в Києві, Семінарська церква в Чернівцях залишилися поза проектом. З 57 об'єктів, які реставрувалися у 2021 р., до кінця року було відремонтовано лише 40 %, причому усі вони перебували у державній власності, а на об'єктах комунальної власності лише велися підготовчі роботи. На 2022 р. було заплановано включити до проекту ще 100 нових об'єктів, на реставрацію яких Міністерство культури та інформаційної політики України просило виділити з бюджету 5 млрд. грн. Однак, на реставраційні роботи у 2021 р. було виділено 1,3 млрд. грн., а витрачено 275 млн. грн. Загалом реалізації проекту загальмувалося через

²¹ Обух В. Перші успіхи й великі плани «Великої реставрації». Укрінформ. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3375162-persi-uspihi-j-veliki-plani-velikoi-restavracii.html>

те, що профільне міністерство не встигло створити Державну інспекцію культурної спадщини та Державну службу охорони культурно спадщини. Проблемою стало залучення до реставраційних робіт (зокрема, для робіт у Жовківському і Чортківському замках) недобросовісних підрядників та ще без проведення тендеру. Проведені роботи виявилися на незадовільному, «бутафорному» рівнях. Журналістка навела низку думовх і оцінок експертів щодо реставраційних і консерваційних робіт у Чортківському замку, церкві Зіслання Святого Духа у Колочаві. З іншого боку гарні результати показали виконавці проекту у Софії Київській, Качанівському палаці, Хотинському замку. К. Білаш вказала на низку проблем у сфері збереження об'єктів культурної спадщини: 1) нестача професійних реставраторів; 2) проблеми залучення реставраторів через тендерні процедури; 3) спрямованість державної програми на швидкі результати, внаслідок чого увага надається кількості, а не якості виконаних робіт²².

Громадські ініціативи щодо збереження культурної спадщини спочатку мали локальний характер. Так, згідно з повідомленням інформаційного порталу «Zahid.net», у листопаді 2014 р. громадська організація «Європейська Галицька Асамблея» презентувала проект «Ковчег Галичина», який мав на меті зосередити зусилля місцевих громад, передусім міст і містечок, на збереження культурної спадщини краю. Прикладом такої співпраці між громадами і громадськими організаціями став порятунок костелу у с. Язлівчик Бродівського району на Львівщині. Його було перевезено до Шевченківського гаю у Львові²³.

Висновки. Отже, в українському медійному полі домінували питання громадських ініціатив і візій у сфері збереження та розвитку культури в умовах війни. Державні ініціативи у сфері збереження культурної спадщини були недостатньо масштабними, й часто не мали належного інформаційного супроводу. Лише проект «Велика реставрація», започаткований у 2021 р. привернув увагу ЗМІ. Натомість громадські візії щодо стану української культури в умовах російсько-української війни значно частіше абсорбували вітчизняним медійним дискурсом. Відтак програмними стали міркування про необхідність сконцентруватися на

²² Білаш К. «Велика реставрація» на папері та в реальності. *Лівий берег*. 2022. URL: https://lb.ua/culture/2022/01/21/503574_velika_restavratsiya_paperi.html

²³ У Львові презентували проект співпраці між містечками Галичини для збереження культурної спадщини. *Zaxid.net*. 2014. URL: <https://zaxid.net/news/>

проектах, які стосуються конкретних міст, об'єктів, артефактів, а також про співвідповідальність влади і громадськості за долю культури. При цьому

неодноразово висловлювалися думки, що влада робить недостатньо для збереження, відродження і розвитку української культури.

References

- Badior D. Iryna Mahdysh: «Nasha vyna v tomu, shcho my lehkovazhyly kulturoiu». *Livyi bereh*. 2014. URL: https://lb.ua/culture/2014/09/18/279545_irina_magdish_nasha_vina-tomu_shcho_mi.html
- Baranovska N. Voienni zlochyyny Rosii proty ukrainskoi kulturnoi spadshchyny. *Kulturna spadshchyna: innovatsiini pidkhody ta stalyy rozvytok: Tezy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 9–10 veresnia 2022 roku / upor. Yu. Kurdyna*. Lviv, 2022. S. 48–51.
- Berezhanskyi I. V Ukraini stvoryly virtualnyi muzei rosiiskoi ahresii. *TSN*. 2021. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-stvorili-virtualniy-muzej-rosiyskoyi-agresiyi-1890934.html>
- Bilash K. «Velykarestavratsiia» napaperitavrealnosti. *Livyi bereh*. 2022. URL: https://lb.ua/culture/2022/01/21/503574_velika_restavratsiya_paperi.html
- Denysenko H., Denysenko O. Kulturna spadshchyna v umovakh viiny: ukrainski realii (2014–2022 rr.). *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka. Zb. statei*. Kyiv, 2023. Vyp. 27. S. 251–270.
- Ederi L. Zakhyst kulturno-istorychnoi spadshchyny. *Livyi bereh*. 2020. URL: https://lb.ua/blog/liron_ederi/459925_zahist_kulturnoistorichnoi.html
- Haliv M., Burdiak R. Putin i Hitler: porivnialni konstruktsii v ukrainskomu mediinomu dyskursi (2014–2025). *Axis Europae*. 2025. Vyp. 6, S. 108–130. DOI: 10.69550/3041-1467.6.326256;
- Haliv M., Hrand M., Boichyn R. Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitlenni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.). *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 2024. Vyp. 72 (1). S. 52–60.
- Haliv M., Ilnytskyi V. Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2023) vitchyzniani istoriohrafichnyi dyskurs. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii*. 2023. Vyp. 13/55. S. 47–73.
- Haliv M., Ilnytskyi V., Karpenko O. Problematyka henotsydu Rosii shchodo ukrainsiv v ukrainskykh zasobakh masovoi informatsii (2022–2024). *Novitnia doba*. 2024. Vyp. 12. S. 75–96. DOI: 10.33402/nd.2024-12-75-96
- Haliv M., Karpenko O. Vykradennia ukrainskykh ditei rosiiskymy okupantamy (2022–2024): za materialamy vitchyznianskykh mas-media. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii*. 2024. Spetsvypusk. S. 62–76. DOI: 10.24919/2312-2595.spec.5
- Haliv M., Sviontyk O. Osvita yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny: pravovi zasady, problemy, dosvid i zavdannia. *Molod i rynek*. 2023. № 3 (211). S. 25–31. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.277194.
- Honchar O. Hovoryty v muzei pro viinu, shcho tryvaie. *Your Art*. 2020. <https://supportyourart.com/stories/jak-hovoryty-pro-vijnu-v-muzei/>
- Ilnytskyi V., Kutska O. Periodyzatsiia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) v ukrainskomu naukovomu dyskursi. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii Istorii*. 2023. Vyp. 13/55. S. 162–177.
- Ivanets A. «Pivostriv skarbiv» v rukakh okupantiv: zahrozy i vyklyky ukrainskii kulturnii spadshchyni v Krymu. *Holos Krymu*. 2020. URL: https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/pivostriv-skarbiv-v-rukakh-okupantiv-zahrozy-i-vyklyky-ukrainskij-kulturnij-spadshchyni-v-krymu/?utm_source=chatgpt.com
- Kopytko O. U nashii kraini hynut pamiatky istorii, arkhitektury i arkeolohii. *Livyi bereh*. 18.04.2019. URL: https://lb.ua/blog/aleksey_kopytko/424942_strane_gibnut_pamyatniki.html
- Kopytko O. Yak pravylno obitsiaty muzeiam. *Livyi bereh*. 2019. URL: https://lb.ua/blog/aleksey_kopytko/425930_pravilno_obeshchat_muzeiam.html
- Kraliuk P. Ukrainska kultura i rosiiska okupatsiia. Znovu nadiia na dobrovoltsiv. *Radio Svoboda*. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29504233.html>
- Malimon V. Priorytetni zavdannia zberezhenia istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny. *Kulturna spadshchyna: innovatsiini pidkhody ta stalyy rozvytok: Tezy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 9–10 veresnia 2022 roku / upor. Yu. Kurdyna*. Lviv, 2022. S. 30–33.
- Obukh V. Pershi uspizy y velyki plany «Velykoi restavratsii». *Ukrinform*. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3375162-persi-uspivi-j-veliki-plani-velikoi-restavratsii.html>
- Reient O., Denysenko H. Kulturna spadshchyna Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta naslidky zbroinoi ahresii. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2024. № 6. S. 44–65. DOI: 10.15407/uhj2024.06.044
- Savytskyi O., Hubenko D. Nove zvalyshche radianskoj istorii. *DW*. 2015. URL: <https://www.dw.com/uk/kyiv-proty-komunizmu-abo-nove-zvalyshche-radianskoj-istorii/a-18572421>

Soloshenko V. Yakoi shkody zavdaie ahresiiia RF proty Ukrainy vitchyznianiia kulturnii spadshchyni ta muzeiam, zokrema? *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny. Dialohy z istorykami: u dvokh knyhakh*. Kn. 1. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2022. S. 173–176.

Tkachenko O. Velyka Restavratsiia v Ukraini: rozstavliaiemo krapky nad «i». *Ukrainska pravda*. 2021. URL: <https://lifepravda.com.ua/columns/2021/03/24/244308/>

U Kyievi ziavytsia muzei radianskoi okupatsii. *Livyi bereh*. 2015. URL: https://lb.ua/culture/2015/07/02/309795_kieve_poyavitsya_muzei_sovetskoy.html ; Na VDNH mozhe ziavytysia Muzei radianskoi okupatsii prosto neba. *Ukrainska pravda*. 2015. URL: <https://lifepravda.com.ua/culture/2015/07/02/196620/>

U Lvovi prezentuvaly proekt spivpratsi mizh mistechkamy Halychyny dlia zberezhenia kulturnoi spadshchyny. *Zaxid.net*. 2014. URL: <https://zaxid.net/news/>

U stolychnomu Budytku kino vidbudutsia blahodiini kinopokazy. *Livyi bereh*. 2014. URL: https://lb.ua/culture/2014/09/20/279965_stolichnom_dome_kino_proydu.html

Yashnyi D. Monitorynh stanu kulturnoi spadshchyny v Krymu za vidkrytymy danymy (2014–2020). *Pamiatkoznavchi studii: problemy, praktyky, perspektyvy rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats*. 2020. Vyp. 1. S. 67–73.